

SHAKESPEARE-T OLVASÓ RENDEZŐ

Major Tamás: *Téli rege — a színpadon*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1984

Darabot olvasni és színházat nézni tanító könyv a rendező Major Tamásé.

A *Téli rege* az a műve Shakespeare-nek, amelyet nagyon ritkán, alig néhányszor tűztek magyar színpadon műsorra, amellyel szemben az irodalmároknak is és a rendezőknek is többnyire előítéleteik voltak és vannak. A különben gazdag magyar Shakespeare-irodalomban ezzel a darabbal nem is sokszor foglalkoznak. S ekkor sem az elismerés hangján, inkább a nagy drámaíró megbocsátható tévedéseként említik. Mert szabálytalan, sőt a különben szabálytalanak elkönyvelt ópuszban is rendhagyó mű. Gyulai Pál szerint „... se tragédia, se komédia, se bohózat, sőt tulajdonképpen rendes dráma sem, hanem mindebből valami, különböző elemek vegyülete”. De hasonló se-se-sőt szemléletet mutat Sebestyén Károly, ki „feltűnő gyengeséget” lát benne, Benedek Marcell, ki szerint „szerkezete a leggyengébbek közül való”, vagy Kéry László, mások viszont igyekeznek megkerülni. Némileg különbözik Alexander Bernát véleménye, Ő is felveti a mű szerkezeti, „technikai” nehézségeit, de ennek ellenére úgy találja, hogy a *Téli rege* a Shakespeare-művek „legjobb hatását váltja ki”, mert mind közül a „legköltőibb”. (Zárójelben említendő, hogy a Shakespeare-olvasatokat és -megjelenítéseket forradalmasító Jan Kott könyvében, a *Kortársunk Shakespeare*-ben sem foglalkozott a *Téli regével*, ami viszont nem magyarázhatja a magyar Shakespeare-olvasók idegenkedését, de mindenképpen aláhúzza Major vállalkozásának jelentőségét.

Egyértelműen kivételt talán csak Kosztolányi Dezső „vita és tanulmány” megjelölésű írása — *A Téli rege új szövegéről* — jelent. Kosztolányi elveit felhagyva, miszerint a bírálattal nem kell „pörbe szállni”, vitatkozik, érvel, bizonyít, nemcsak saját fordítása, hanem a Shakespeare-mű mellett is. A *Téli regében* — írja Kosztolányi — „minden jelentős, a nagy és a kicsiny, a részlet és az egész egyaránt”, mert ugyan „minden ösztönös, minden személyesnek látszó, de ezerszeresen meggondolt”. S amit ez után hoz fel munkája igazolására, az már akár Major Tamás *Téli rege* melletti vallomása is lehetne: „... céloom az volt, hogy az igazi Shakespeare-t adjam, aki néha ... »meghökkenítő«, ... néha »erőszakolt«. Ahhoz, hogy megmosdassam, körülnyírjam ..., semmi kedvem sem volt”.

Igy jár el könyvében Major Tamás is: Shakespeare-t adja, s hozzá önmagát is.

Nem véletlen, hogy egy fordító és egy rendező véleménye találkozik, üt el a kórusétól. A közvetítő munkában, mint amilyen a fordítás és a rendezés, mindketten teremő művészként tudnak csak részt venni. Kosz-

tolányinál olvasható: „Fontos — Shakespeare —, mikor hagy csonkán egy sort, mikor gyorsítja a beszéd lélegzetvételét, mikor vet egy-egy kötőszót a sor végére, hogy kiemelje”. S ez már részben, mikor a fordító a beszéd lélegzetvételének gyorsítását is hallja, a gyakorló színházi ember észrevételeként hangzik. (Ha tudjuk, hogy Kosztolányi évtizedeken át színikritikus is volt, nem vagyunk messze az igazságtól, érthető, hogy a fordítónak színházi füle van.) Major Tamás — ki 1978-ban a pesti Nemzeti Színházban színre állította a *Téli regét* — pedig egyértelműen színházi emberként („Shakespeare-t csak a színpadon lehet igazán megérteni”) vállalkozik a mű kommentálására. Előbb azonban, a bevezetőben, azt tartja fontosnak, hogy elvégezze a szükséges előmunkálatokat; megtisztítja az előítéletektől, a hiedelmektől a Shakespeare-közelítés talaját.

Ezt a munkát Major természetesen a szónál kezdi, amivel az irodalom uralma ellen küzdő rendezőknek legtöbb bajuk van, s amely a „játék folyamán gyakran eredeti jelentésének ellenkezőjét” jelentheti, majd a Shakespeare-dramaturgia jellemzésével folytatja. Kiindulási pontja mindig maga az író, Shakespeare, akinél — bizonyítja be művek sorából kiragadott részletekkel, utalásokkal — nincs drámai egység, aki — Brechtet idézve — olyan „rendetlen, mint maga az élet”. Rendetlensége egyaránt megmutatkozik a következetlennek tetsző színhely- és időhasználatban. „... ugrál térben és időben... Nála az idő sohasem reális, és mégis nagyon reális — vagyis nem naturalista, hanem drámai idő.” Játszik a térrel is, az idővel is, de a stílusokkal és a cselekményszálakkal is. S hogy ezek a száznyolcvanfokos fordulatok nem Shakespeare találmányai, arra Major a legnépibb művészetből, a cirkusból vesz példát. („Az igazi cirkuszi bohócban mindig van valami megrendítő. Kitzúz ő is valami célt, amit el akar érni. Amikor látszólag sikert ér el, ujjong, amikor csődbe megy a szándéka, akkor sír. És milyen érdekes, a közönség általában akkor könnyezik, mikor a bohóc ujjong, és akkor hajlandó nevetni, mikor a bohóc sír. A klasszikus dramaturgiából az ilyenfajta megoldások teljesen hiányoznak.”) Shakespeare-nél tehát nincs szabály? Van. Az, „aki beül a színházba, annak el kell fogadnia a játék szabályait”. A ruha- és szerepcseréktől a „szöveg működése”-ig. Példákkal bizonyítja be Major Tamás, hogy „Shakespeare-nél milyen elengedhetetlenül szerves része a színtér magának a szövegnek és az előadásnak”. De hasonlóan épül be a világitás is. Nem szólva az úgynevezett „szöveg alatti” gondolatokról, amelyek sohasem világosodnak meg, lesznek érthetők a konkrét szereplőktől, egy-egy, a szövegben nem létező, de a drámai helyzetekből egyenesen következő gesztustól függetlenül. Ezek ismerete magyarázatul szolgálhat az értelmetleneknek látszó mondatokra, melyekkel a Shakespeare-t kizárólag irodalmi logikával olvasóknak oly gyakorta meggyűlik a baja. Majort a rendezés gyakorlata tanította meg, hogy „meg kell tanulni az egyes szereplők szemszögéből figyelni a situációkat, jeleneteket, a cselekvés egyes fejleményeit”. Mindazt, amivel a saját képzelete szín-

padán a darabokat színre nem állító, a pusztán olvasó nem igen szokott törődni. Major Tamás könyve drámaolvasási szokásaink átértékelésében is segítségünkre lehet.

Külön erénye a szerző bevezető tanulmányának, hogy a bizonyító példákat rendre Shakespeare más, jobban ismert műveiből veszi, s ily módon akár egy majdani sorozat előszavaként is felfogható. Egy sorozaté, melyben jó lenne minél előbb látni a *Lear király*, a *Hamlet*, a *III. Richárd* a *Téli regéhez* hasonlóan kommentált kiadását. Ezzel nemcsak életre kelne az egykori gyakorlat, a magyar drámairodalom két legjelentősebb múlt századi műve, a *Bánk bán* és *Az ember tragédiája* Péterfy Jenő, Alexander Bernát vagy Hevesi Sándor olvasatában, jegyzeteivel és magyarázataival történt megjelenése, hanem a korszerű színházi gyakorlat elemeinek felhasználásával bővülne, új minőséget kapna egy nemes hagyomány.

Hogy Major Tamás nem titkok megfejtésére vállalkozik, csak színházi szemmel történő felfedezésekre irányítja figyelmünket, azt a könyv törzsanynaga, a Mészöly Dezső fordította *Téli rege* kommentárjai igazolják, melyek hol egy helyszínleírás, hol egyetlen sornyi replika, hol pedig egy jelenet kibontása kapcsán születtek, hozzák közel ezt a rendhagyó színművet.

GEROLD László

S Z Í N H Á Z

BITEF-MORZSÁK

Visszavonhatatlan tényként kell nyugtázni, hogy a BITEF aranykora mögöttünk van, a múlté. Megismételhetetlenek az egykori BITEFek, részben mert nincs rá anyagi fedezet, hogy a világ, de főleg kontinensünk legjobb előadásait Belgrád vendégül láthassa, részben pedig mert a színház is változott, más mint néhány évvel ezelőtt volt. Természetszerűen a nemzetközi színházi szemle vezetői, műsorának válogatói is nehéz, megoldhatatlan feladatok elé kerülnek. Nem véletlenül tűnik úgy, hogy választás elé kerültek, olyan ponthoz érkeztek el e jó nevű színházi rendezvény lelkes mindenesei, amikor döntenie kell a BITEF további sorsáról, nevezetesen arról, hogy nagy rendezők újabb jelentős vállalkozásainak adjonak színpadot, vagy ismeretelen új együtteseket gyűjtsönek egybe. Az eszményi képlet szerint nyilván a kettő vegyítése lenne az ideális, csak hogy arra, hogy egy Brook, Wilson, Strehler, Stein, Mnouschkine néhány évenként ismét Belgrád vendége lehessen nincs anyagi lehetősége a fesztiválnak. Marad annak a lehetősége, hogy államközi megállapodás keretében vegyenek részt a BITEF-en, amire alig van reális remény. Talán ez is közrejátszhatott abban, hogy az idén több alternatív csoport kapott